

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНОЛОГІЇ
ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

БОЙКО О. Ю.,

аспірант кафедри кримінального права
(Класичний приватний університет)
суддя
(Орджонікідзевський районний суд
м. Запоріжжя)

УДК 343.28/29

ПОНЯТТЯ СУДИМОСТІ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

В статті визначено поняття судимості як кримінально-правового інституту та як правового стану особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання. Проаналізовані наслідки судимості та їх роль у досягненні цілей кримінального покарання. Запропоновані шляхи підвищення ефективності інституту судимості в Україні.

Ключові слова: судимість, наслідки судимості, засудження за вчинення злочину, ефективність, цілі покарання.

В статье исследовано понятие судимости как уголовно-правового института, правового положения лица, которое возникает в связи с осуждением и назначением уголовного наказания. Проанализированы последствия судимости и их роль в достижении целей уголовного наказания. Предложены пути повышения эффективности института судимости в Украине.

Ключевые слова: судимость, последствия судимости, осуждение за совершение преступления, эффективность, цели наказания.

In this article conception of a previous conviction as a penal institution and a legal status of a person, which appears at conviction to criminal punishment is marked off. Consequences of a previous conviction and their role at an achievement purposes of a criminal punishment are being analysed. Ways of increasing effectiveness institution of a previous conviction in Ukraine are being proposed.

Key words: previous conviction, consequences of a previous conviction, purposes of punishment.

Вступ. Судимість є завершальним етапом реалізації кримінальної відповідальності. Вчинення особою нового злочину під час її погашення свідчить про зневагу засудженого до факту осуду. Це прямо вказує на невиконання судимістю виховного та превентивного впливу. Тому основне завдання інституту судимості – запобігання та попередження вчинення нових злочинів особами, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності. На глобальність даної проблеми для української пенітенціарної системи та кримінологічної науки в цілому вказує постійне збільшення зростання рецидивної злочинності.

Питанням погашення і зняття судимості присвячено багато робіт провідних українських та російських науковців, зокрема Н.Д. Дурманова, В.В. Голини, М.Н. Евтеєва, В.В. Ераксіна, А.Ф. Зелінського, С.І. Зельдова, Є.П. Мирошніченка, С.П. Мокринського, Б.С. Нікіфорова, Л.Ф. Помчолова, В.Д. Філімонова, Ю.М. Ткачевського та багатьох інших. Зазначені праці викликають значний науковий інтерес, проте непослідовність законотворчого процесу порушує певні питання для обговорення. Серед проблем, що не втрачають свою актуальність, можна виділити визначення поняття судимості та її наслідків.

Постановка завдання. За своєю сутністю правова система має істотно впливати на характер суспільних відносин, сприяти гуманізації держави і права, слугувати основою вдосконалення правотворчого процесу, забезпечувати ефективність правового регулювання, формування високої суспільної та індивідуальної правосвідомості. Правова система є гарантом соціальної та політичної стабільності і цілісності суспільства. Створення сучасної ефективної правової системи, яка покликана забезпечити розвиток України як демократичної, соціально-орієнтованої, правової держави, є вимогою часу. Таким чином, цілями цієї статті є визначення шляхів вдосконалення інституту судимості в частині регламентації поняття та наслідків судимості за законодавством України.

Результати дослідження. В Кримінальному кодексі (далі – КК) України інституту судимості присвячено окремий розділ Загальної частини – «Судимість», що складається з чотирьох статей. Так, ст. 88 КК України передбачено правові наслідки судимості; ст. 89 КК України – строки погашення судимості; ст. 90 КК України – обчислення строків погашення судимості; ст. 91 КК України – умови дострокового зняття су-

димості. Особливості погашення і зняття судимості з осіб, які вчинили злочини у віці до 18 років, знайшли відображення у ст. 108 КК України.

Відповідно до положень КК України особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості. Її наявність є не тільки компрометуючою особою обставиною в повсякденному розумінні, але й тягне за собою обмеження загальногромадянських прав та низьку кримінально-правових наслідків. Це перетворює інститут судимості у серйозний правовий засіб кримінально-правового впливу. Призначення судимості тісно пов'язане з цілями покарання, оскільки вона виникає та протікає в межах строку покарання, і є основним засобом протидії рецидивній злочинності.

Без чіткого розуміння сутності поняття судимості і тієї ролі, яку вона відіграє у досягненні цілей покарання, неможливо зрозуміти й розкрити правову природу її погашення та зняття. На наше переконання, незважаючи на те, що розділ XIII КК України і має назву «Судимість», це поняття, як і раніше у КК України 1960 року, не закріплене в законі. Ця обставина і породжує актуальну дискусію серед науковців для визначення дефініції вказаної категорії.

Судимість у кримінально-правовому розумінні – це правовий стан особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання і, за визначених в законі умов, характеризується настанням для неї певних правових наслідків. Судимість пов'язана із вчиненням конкретного злочину і засудженням за нього [1, с. 199].

Основним завданням інституту судимості є запобігання рецидивній злочинності. Така мета фактично реалізується шляхом застосування до засуджених осіб певних правових обмежень. Саме від їх виду, способу застосування та наслідків залежить ефективність аналізованого інституту.

В теорії кримінального права не існує однозначної теорії з приводу правових наслідків судимості. Три-валлий час це питання залишається відкритим. Так, у КК України 1960 року взагалі були законодавчо визначені будь-які наслідки судимості.

Законодавча регламентація правового значення судимості стала новелою нині діючого КК України. Так, відповідно до ч. 2 ст. 88 КК України, судимість має правове значення у разі вчинення нового злочину, а також в інших випадках, передбачених законами України. Законодавець, до кінця не розв'язавши одну проблему, тут же породив нову – проблему визначення видів правових наслідків, способу їх застосування та меж реалізації.

Досліджуючи питання «правового значення» судимості, доцільно відокремлювати загально-правові, кримінально-правові та кримінально-виконавчі наслідки.

Стаття 88 КК України за своїм змістом є відсилочною. Для встановлення загально-правових наслідків потрібно звернутися до нормативно-правових актів, що регулюють ті чи інші взаємовідносини в суспільстві. Кримінально-виконавчі наслідки відображені у законодавстві, що регламентує порядок попереднього ув'язнення та відбування кримінальних покарань.

В.В. Голина зазначає, що кримінально-правові наслідки – це такі наслідки, що за умов, визначених у законі, у кінцевому рахунку обтяжують кримінальну відповідальність осіб, що мають судимість. Однак ці наслідки, на відміну від загально-правових, можуть наступити лише в тому випадку, якщо особа вчиняє новий злочин [2, с. 46].

Значення судимості полягає у наступному:

1) судимість може виступати як кваліфікуюча ознака при вчиненні нового злочину. Кваліфікуюче значення судимості полягає у обтяженні відповідальності за вчинення злочину повторно (ч. 4 ст. 32 КК України), проте якщо судимість прямо не передбачена законом як кваліфікуюча ознака, вона при кваліфікації вчиненого не враховується;

2) враховується при визначенні рецидиву злочинів (ст. 34 КК України);

3) є перешкодою для звільнення від кримінальної відповідальності;

4) враховується при визначенні факту переривання перебігу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 49 КК України), зокрема строк переривається у разі вчинення особою нового злочину;

5) враховується при виборі окремих видів покарання. Так особа, яка раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі, не може утримуватися в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ч. 2 ст. 62 КК України), а протягом строку відбування певних покарань створює підстави для застосування спеціальних обмежень щодо засуджених (ч. 2 ст. 58 КК України);

6) враховується відповідно до загальних засад призначення покарання як одна із ознак, що характеризують особу винного (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України), а також при звільненні від покарання через хворобу (ч. 2 ст. 84 КК України);

7) виступає як обставина, що обтяжує покарання за злочини, вчинені повторно та у випадку рецидиву злочинів (п.1 ч.1 ст.67 КК України);

8) є підставою для відмови в призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України);

9) може бути підставою для відмови у звільненні від відбування покарання з випробуванням (ч. 1 ст. 75 КК України);

10) при вчиненні злочинів проти миру та безпеки людства, передбачених статтями 437-439 та ч. 1 ст. 442 КК України, є підставою для незастосування давності виконання обвинувального вироку (ч. 6 ст. 80 КК України);

11) враховується при визначенні обов'язкової частини покарання, яка фактично повинна бути відбута при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання (п. 2 ч. 3 ст. 81, п. 2 ч. 3 ст. 107 КК України), а також при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким (п. 2 ч. 4 ст. 82 КК) [1, с. 200].

Отже, кримінально-правові наслідки судимості полягають у тому, що вони враховуються під час вирішення цілої низки питань, пов'язаних з кваліфікацією діяння, що має ознаки злочину, призначення кримінального покарання, виступаючи обтяжуючими обставинами.

Сутність загально-правових наслідків полягає в тому, що особа, яка має судимість, обмежується в окремих правах. Судимість поширюється на два часові строки: час відбування покарання та певний період часу після відбуття покарання. Загально-правові наслідки виникають протягом другого часового строку. Проте, після відбуття призначеного судом покарання, особа позбавляється спеціального статусу «засуджений». Отже, особа, вже не будучи засудженою, все одно змушена перетерплювати певні обмеження.

Загально-правові наслідки знайшли своє відображення у цілій низці законів та підзаконних актів. До таких наслідків слід відносити:

1) заборону приймати на певні посади. В одних випадках така заборона встановлена до невизначеного виду злочину, за який є судимість, в інших – судимість за умисний злочин чи певний вид злочинів;

2) обмеження у здійсненні підприємницької діяльності. Особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути зареєстровані як підприємці з правом здійснення відповідної діяльності до закінчення строку, встановленого вироком суду;

3) обмеження допуску до державної таємниці (за наявності судимості за тяжкий злочин), що є умовою обіймання певних посад;

4) обмеження у виїзді за кордон громадянина України й обмеження у прийнятті до громадянства України (щодо особи, засудженої в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого злочину);

5) позбавлення права на отримання певних пільг. Так, у випадку засудження за вчинення злочину припиняються виплати державному службовцю, передбачені чинним законодавством;

6) заборону призову на строкову військову службу в мирний час (щодо осіб, які були засуджені до позбавлення волі за вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів).

Через відсутність єдиного підходу до визначення меж та обсягу правових обмежень, пов'язаних з судимістю, відсутністю єдиного нормативного акта, що охоплював би всі наслідки судимості, виникають суттєві розбіжності у їх застосуванні на практиці. Для одного кола осіб, в залежності від бажання бути працевлаштованим на ту чи іншу посаду (займатися певним видом діяльності), обмеження мають місце до моменту погашення (зняття) судимості, для інших – штамп судимості залишається фактично довічно, де сам факт засудження назавжди позбавляє особу певних прав, чим суттєво обмежує свободи.

Для порівняння зазначених питань звернемось до світового досвіду. Кримінальні закони більшості зарубіжних країн (Франція, Польща, Канада, США, Німеччина, Нідерланди, Японія) взагалі не містять посилань на наявність будь-яких наслідків притягнення особи до кримінальної відповідальності, які б мали вплив на суспільний статус особи і після відбуття нею кримінального покарання. Кримінальний кодекс Російської Федерації встановлює у ст. 86, що судимість враховується при рецидиві злочинів і при призначенні покарання, що являються суто кримінально-правовими наслідками.

Зважаючи на позитивний досвід інших країн, слушною є думка А.В. Наумова, який вважає за необхідне скорочення подібних наслідків судимості, тому що вони перебувають поза сферою кримінального права [3, с. 203].

Безумовно, судимість є кримінально-правовим інститутом, строки її перебігу визначені кримінальним законом. Однак посилання в статті 88 КК України на інші випадки, що передбачені законами України, не створюють однозначності та прозорості при їх застосуванні. Отже, саме судимість визначає статус особи, яка була засуджена за вчинення злочину і відображає його в різних правових випадках та ситуаціях. Наявність в особі судимості за попередні злочини нерідко вказує на антисоціальну спрямованість особи. Судимість може змінювати порядок і умови виконання деяких кримінальних покарань.

У часовому просторі кримінально-виконавчі наслідки збігаються з кримінально-правовими (виключенням є попереднє ув'язнення) і мають місце з моменту набрання вироком законної сили, і до відбуття засудженим кримінального покарання. Основною відмінністю є те, що кримінально-виконавчі наслідки мають місце лише при застосуванні покарання у вигляді арешту, обмеження та позбавлення волі на певний строк, тобто застосування покарання, що передбачає поміщення засудженого до кримінально-виконавчої установи. Ці наслідки відображаються на правовому становищі засудженого і мають місце у випадках, передбачених Кримінально-виконавчим кодексом України (надалі – КВК України). Серед них можна виділити наступні:

- 1) визначення виду кримінально-виконавчої установи (ст. 86 КВК України);
- 2) встановлення обсягу впливу на засудженого з метою виправлення та його ресоціалізації (ст. 6 КВК України);
- 3) утримання, переміщення засуджених передбачає роздільне тримання, конвоювання осіб, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності та відбували кримінальне покарання окремо від інших (ст. 88, 92 КВК України);
- 4) позбавлення можливості бути залишеними у слідчому ізоляторі чи направленим у виправну колонію максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування (ст. 89 КВК України);
- 5) позбавлення можливості переведення до дільниці соціальної реабілітації (ст. 101 КВК України).

Разом з тим Конституція України, встановлюючи права, свободи, обов'язки людини і громадянина, проголошує, що усі люди є вільні і рівні у своїх правах та свободах (ст. 21). Коло цих прав та свобод не є вичерпним (ст. 22), проте воно є невідчужуваними та непорушними за своєю природою (ч. 2 ст. 21).

Конституційні права і свободи людини та громадянина, відповідно до ст. 64 Конституції України, не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Основним Законом. В умовах військового або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України.

Конституція України передбачає лише один випадок обмеження прав людини, пов'язаних з вчиненням останньою злочину. Так, відповідно до ч. 3 ст. 63 Конституції України, засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Отже, будь-які обмеження визначаються законом і повинні бути встановлені вироком суду.

Слід зазначити, що наявність у особи судимості передбачає вплив на неї правових наслідків, тобто певних обмежень. Кримінально-правові та кримінально-виконавчі наслідки судимості мають місце стосовно «засудженого» під час відбування покарання (обмеження права звільнення умовно-достроково, встановлення обмежень, передбачених режимом кримінально-виконавчої установи тощо). Обсяг обмежень прямо залежить від виду установи, в якій перебуває засуджений. Загально-правові наслідки судимості мають місце втому числі стосовно особи, яка вже відбула покарання та має непогашену судимість (неможливість обирати певні види діяльності, встановлення обмежень у зайнятті підприємницькою діяльністю, обмеження права вільного місця проживання тощо).

Отже, право обмеження, передбачені інститутом судимості, мають правове значення як для «людини» (в розумінні прав і свобод, якими наділяє Конституція України), так і у випадку набуття нею спеціального статусу «засуджений».

Наявність відмінності у правовому статусі засудженої особи та особи, що відбула покарання, породжує низьку проблем у реалізації ч. 3 ст. 63 Конституції України.

Зокрема, постає питання, на якій підставі засуджений позбавляється прав на особисту недоторканість, на таємницю листування, на вільний вибір виду діяльності, права на відпустку, страйк та інші, якщо при цьому не дотримується процедура, передбачена Конституцією України. Безперечно, відповідно до ч. 1 ст. 64 Конституції України випадок обмеження прав людини і громадянина, який набуває статусу засудженого, передбачений нормою ч. 3 ст. 63 Конституції України. В такому випадку обмеження встановлюються кримінальним та кримінально-виконавчими законами, проте відсутня процесуальна підстава – фіксування цих обмежень вироком суду, як того вимагає Конституція України.

Незрозумілим є і питання позбавлення права вільного вибору професії та виду трудової діяльності, права займатися підприємницькою діяльністю особою, яка відбула призначене судом покарання, а тому позбавилась статусу «засудженого». Така особа вже притерпіла державний осуд і має непогашену (незняту) у встановленому порядку судимість. А наявність судимості тягне за собою загально-правові обмеження, визначені відповідним законом, але не встановлені вироком суду. Текстуальний аналіз ч. 1 ст. 64 Конституції України дозволяє зробити висновок, що загально-правові наслідки судимості, про які йшла мова, взагалі лі не передбачені Конституцією України.

Вказані колізії виникли через непослідовність законотворчого процесу. Так, до внесення змін Законом України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» № 2670-III від 12.07.2001 року в Кримінально-процесуальний кодекс (далі – КПК) України 1960 року порядок встановлення вироком суду відповідав ч. 3 ст. 63 Конституції України. Саме суд постановляючи вирок, вирішував, в якому виді виправно-трудова чи виховно-трудова колонія або тюрмі повинен відбувати покарання засуджений до позбавлення волі, відповідно визначав вид установи, з усім комплексом правових обмежень (п. 8 ч. 1 ст. 324 КПК України 1960 року, в редакції станом на 21.06.2001 року). Законом України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» № 2670-III від 12.07.2001 року зазначений пункт з ч. 1 ст. 324 КПК України 1960 року було виключено, а тим самим суд позбавлено можливості встановлювати вид установи відбування покарання та пов'язані з цим питання. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року, хоча й міг усунути вищевказані недоліки, проте питання, що вирішуються судом при ухваленні вироку, визначені ст. 368, фактично залишилися без змін.

Висновки. Підсумовуючи викладене, переконані, що застосування правових обмежень, тобто загально-правових наслідків судимості, передбачених ч. 3 ст. 63 Конституції України до людини та громадянина, які відбули кримінальне покарання, але мають непогашену (незняту) судимість, не представляється можливим. Це пояснюється відсутністю процесуальної підстави їх застосування, тобто встановлення вироком суду, а також відсутністю правового підґрунтя – невідповідністю таких обмежень Конституції України. Відсутність у особи статусу «засудженого» є перешкодою у застосуванні до неї загально-правових наслідків судимості. Частина 3 ст. 63 Конституції України – це єдина норма, що дозволяє обмежити права засудженої особи. Внаслідок зазначених протиріч виникає необхідність приведення у відповідність процедури застосування наслідків судимості до осіб, які вже відбули покарання, шляхом внесення відповідних законодавчих змін.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 5-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Юридична думка. – 2008. – 216 с.
2. Голина В.В. Погашение и снятие судимости по советскому уголовному праву. – Х. : Вища школа. – 1979. – 137 с.
3. Уголовный закон: Опыт теоретического моделирования / [Отв. ред В.Н. Кудрявцев, С. Г. Келина] – М. : Наука. – 1987. – 276 с.

ЄВДОКИМОВА О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права № 1
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 341.241

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ
ПРИ УКЛАДЕННІ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ АБО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ**

У статті розглядаються питання визначення мінімальних меж міри покарання та можливість її пом'якшення при укладенні угоди про примирення або визнання винуватості.

Ключові слова: покарання, призначення, угода, примирення, визнання винуватості.

В статье рассматриваются вопросы определения минимальных пределов меры наказания и возможности ее смягчения при заключении соглашения о примирении или признания вины

Ключевые слова: наказание, назначение, соглашение, примирение, признание вины.

The article deals with the definition of the minimum limits of punishment and possibility of its mitigation when entering into the reconciliation agreement or admission of guilt

Key words: punishment, application, agreement, reconciliation, a recognition of guilt.

Вступ. Дотримання розумного балансу між захистом суспільства від злочинних посягань та охороною прав і свобод осіб, які опинились у сфері кримінально-правового переслідування, завжди становило складну проблему. У зв'язку з чим пошуки нових шляхів оптимального врегулювання «кримінального конфлікту» й досі залишаються одним із важливих завдань державної політики України у сфері протидії злочинності. На сучасному етапі розвитку чинного законодавства України до одного із засобів вирішення цієї проблеми можна віднести нещодавно введений Кримінальним процесуальним кодексом України, який набрав чинності 20 листопада 2012 року (далі – КПК), інститут – кримінального провадження на підставі угод. У цілому застосування процедур примирення у кримінальному провадженні відповідає світовій практиці, проте слід зазначити, що обраний законодавцем шлях його регламентації не позбавлений недоліків, що пов'язано, насамперед, із відсутністю чіткої законодавчої регламентації питання обрання міри покарання за вчинений злочин на підставі угод.

Незважаючи на свою новизну, проблема застосування покарання на підставі угод вже досліджувалась у наукових працях, наприклад, М. Вільгушинського, І. Давидовича, С. Міщенко, М. Сіроткіної, В. Тютюгіна, проте залишилось чимало аспектів, які потребують подальшого аналізу та вдосконалення.

Постановка завдання. Відповідно до ст. 468 КПК закон передбачає можливість укладення двох видів угод: 1) про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; 2) про визнання вини між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим. В цих угодах, зокрема, має бути зазначено: правову кваліфікацію із вказівкою статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, розмір шкоди, завданої

